

**«ДИТЯЧИЙ САДОК БЕЗ ІГРАШОК»:
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ІНКЛЮЗИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Катерина Крутій,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри дошкільної освіти
Маріупольського державного університету
E-mail: k.krutii@mu.edu.ua

Ірина Деснова,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри практичної психології
Маріупольського державного університету
E-mail: i.desnova@mu.edu.ua

Гене́за й філософія підходу «Spielzeugfreier Kindergarten» («Дитячий садок без іграшок» виникла у Баварії в 1992 р. як компонент первинної профілактики адиктивної поведінки. Фундатори цієї ідеї посилаються на модель «життєвих компетенцій» BOOЗ (Life-Skills), вважаючи, що відсутність готових іграшок стимулює саморегуляцію, креативність, емпатію й уміння долати нудьгу – провідні захисні чинники від майбутніх залежностей [1].

Уперше було відпрацьовано 3-місячні цикли зазначеного підходу в садочку м. Пенцберг (Penzberg). За декілька років поспіль практику запровадження таких днів було підхоплено сотнями дитсадків не тільки Німеччини, але й Швейцарії та Австрії [2]. Так, в Австрії це була програма «Spielen einmal anders» (3 міс.), яка мала офіційний супровід Інституту Suchtprävention (м. Лінц), у Туреччині – «Oyuncaksız Okul» (1 тиждень – 1 місяць) у дошкільних закладах м. Маніси та м. Анкари. Кафедра дошкільної освіти Маріупольського державного університету в 2024 року в Міжнародний день Гри запропонувала провести у дитячих садочках України «День без іграшок», практична реалізація ідеї надала можливість дітям проявити креативність та свободу у виборі

неструктурованих матеріалів для ігрової діяльності, а вихователям спостерігати за розгортанням (або навпаки) ігрової діяльності дошкільників [3-4]. Із-поміж *тривожних тенденцій*, що впливають на гру в дитинстві (К. Крутій, М. Замелюк, І. Деснова), є такі: байдужість суспільства до важливості гри; надмірна увага до теоретичних та академічних занять як у закладах дошкільної освіти, так і у початковій школі; постійний вплив на дітей війни, насильства та руйнувань [5].

Підставою для проведення такого заходу є такі документи: *Декларація прав дитини Організації Об'єднаних Націй*, стаття 7: «Дитина повинна мати повну можливість грати та відпочивати, які мають бути спрямовані на ті самі цілі, що й освіта; суспільство та органи державної влади повинні прагнути сприяти здійсненню цього права»; стаття 31 Конвенції ООН про права дитини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р.): *дитина має право на дозвілля, гру та участь у культурній та мистецькій діяльності*.

Декларація Міжнародної Асоціації гри свідчить про право дитини на гру [6]. IPA – міждисциплінарна неурядова організація, що надає міжнародний форум та пропаганду можливостей для ігор. Членство в IPA відкрите для будь-якої людини, групи або організації, які підтримують Декларацію IPA, про право дитини на гру. У 2014 р. IPA випустила оновлену Декларацію про важливість гри.

Розглянемо запровадження ідеї «Дитячий садок без іграшок» на прикладі Швейцарії та окреслимо *можливості імплементації у досвід України*. Швейцарська імплементація наявного досвіду Німеччини відбулася з 2001 р., кантон Цюрих приєднався до ідеї із 2014 р. Проєкт перейняли кантональні служби охорони здоров'я та профілактики залежностей (Цюрих, Аргау, Санкт-Галлен). З 2001 р. у Швейцарії було також створено власну методичну платформу «spielzeugfrei.ch», курси для педагогів і супровідні матеріали для батьків [7]. На 8–12 тижнів усі іграшки, книжки й шаблонні дидактичні матеріали «йдуть у відпустку».

Дітям залишаються меблі, текстиль, природні, залишкові матеріали або побутові об'єкти, тобто неструктуроване середовище, що стимулює творчу та соціальну активність. Педагог вже не є «режисером», він виступає фасилітатором і спостерігачем.

У структурі аналізованого нами проєкту є такі етапи: підготовчий, основний, рефлексивний.

Підготовчий (1–2 тижні): інформування батьків, діагностика стартових компетенцій; спільне «пакування» іграшок, налаштування педагогів на роль Coach. *Основний* – «безіграшковий» (період 8–10 тижнів): вихователі прибирають фабричні іграшки й підготовлені завдання, лишають «open-ended» матеріали (картон, тканини, мотузки, природні об'єкти). Так, можна разом створити лендарт (від англ. land – земля, та англ. art – мистецтво), використовуючи природні матеріали: гілочки сосни, сухоцвіт, шишки різної фактури, величини та форми, листя тощо. Етап має три тематичні блоки: «Досліджую простір» → «Вчуся домовлятися» → «Реалізую власні проєкти». *Рефлексивний* (1 тиждень) – обговорення з дітьми й батьками, фото- або відеопрезентація змін; часткове повернення обраних іграшок; вихователь спостерігає та підсилює емоційну підтримку.

Слід наголосити на організаційній підтримці – дитячі садки у цьому проєкті супроводжують фахівці регіональних служб профілактики залежностей (консультації для педагогів, батьківські воркшопи тощо). У багатьох громадах проєкт також поєднують із програмою «Gemeinsam stark werden» (розвиток соціально-емоційної стійкості).

Скепсис батьків щодо «втрати навчального матеріалу» та страх «нудьги» — долається шляхом залучення їх до спільного планування та регулярних «відкритих» днів. Окрім побоювань у батьків, вони є також і у вихователів. Отже, необхідна супервізія й тренінг із ненаправлених стратегій, інакше зростає ризик «прихованого директивного/дидактичного

втручання» [4]. Також для реалізації такого проєкту є важливими й матеріально-технічні умови, а саме: безпечне облаштування середовища (кріплення меблів, сортування дрібних предметів тощо) та гігієнічний контроль природних матеріалів [5].

Опрацьований закордонний досвід дає можливість висвітлити *інклюзивний потенціал проєкту «Дитячий садок без іграшок» для дітей з особливими освітніми потребами*. У швейцарських та німецьких садках з інклюзивним навчанням (наприклад, Ev. Kita «Kleiner Michel», м. Росток) безіграшковий етап інтегрують у довгострокову стратегію підтримки дітей з аутизмом, мовленнєвими й інтелектуальними порушеннями [8].

Окреслимо як *позитивні, так і ризиковані механізми дії проєкту «Дитячий садок без іграшок» для дітей з особливими освітніми потребами (далі – ОПП)*. До *позитивних механізмів* нами віднесено: сенсорну адаптацію, підсилення комунікації, самовизначення, розвиток уявної гри.

Сенсорна адаптація: відсутність яскравих/звукових/твердих/м'яких іграшок зменшує сенсорне перевантаження для дітей з РАС, РДУГ, тривожними розладами. *Підсилення комунікації*: необхідність домовлятися про правила гри стимулює соціально-комунікативні навички; більше можливостей для невербальної комунікації (використання карток PECS). *Самовизначення*: діти з порушеннями мовлення/руху отримують більше часу на власний темп дослідження матеріалів; гнучке середовище легко адаптувати (груба та дрібна моторика). *Сприяння розвитку уявної гри*, що є дефіцитарною у низки дітей з ООП.

До *ризикованих механізмів дії проєкту* та обмежень можна віднести: дефіцит матеріалів та ігор для розвитку дрібної моторики (для дітей із ДЦП та ін.) вимагає добору доступних «open-ended» предметів; не всі діти толерують нестачу улюблених предметів-регуляторів (stimming-items: антистресові м'ячики, м'які іграшки або текстильні матеріали з особливими текстурами, ґелеві або світлові предмети, які змінюють форму або колір, фіджет-куби чи фіджет-спінери тощо); низька

структурованість середовища може викликати тривогу в дітей із аутизмом або сенсорними порушеннями; відсутність структурованих «підказок» може викликати фрустрацію, отже, потрібні візуальні підтримки й «острівці передбачуваності»; потреба у чітких правилах і візуальних розкладах тощо.

Ґрунтовний аналіз як позитивних, так і ризикованих механізмів дії проєкту «Дитячий садок без іграшок» для дітей з особливими освітніми потребами дав змогу сформулювати *рекомендації, які допоможуть фахівцям у процесі підготовки та реалізації ідеї*. Передусім, необхідно скоротити період до 4-6 тижнів і ввести «перехідні дні» з частковим поверненням знайомих предметів у середовище; запровадити «сенсорні коробки/ торбинки/ шухлядки» з різними текстурами та предметами-замінниками для дітей із тактильною гіпочутливістю; використовувати піктограми/таймери, щоб структурувати вільний час.

Для дітей з ООП toy-free-практика може стати інклюзивним ресурсом, якщо буде поєднуватися з доказовими методами підтримки: візуальною структурою, сенсорною дієтою та індивідуальним супроводом.

Отже, ефективність проєкту «Дитячий садок без іграшок» для дітей з особливими освітніми потребами в Україні потенційно буде вища, якщо забезпечити педагогічну структурування й адаптивні матеріали. Проєкт узгоджується з Державним стандартом дошкільної освіти (2021) щодо діяльнісного підходу й може слугувати інструментом розвитку soft-skills у дітей з ОПП, які відвідують інклюзивні групи закладів дошкільної освіти, за умови методичної підтримки вихователів та деінституціалізації «надмірної предметності» освітнього середовища.

До педагогічних умов реалізації зазначеного проєкту відносимо: системна підготовка колективу, де вирішальним чинником є готовність педагогів до ролі фасилітаторів; залучення батьків як активних учасників освітнього процесу; гнучка тривалість проєкту (4-6 тижнів); постпроєктна інтеграція відкритих (неструктурованих) матеріалів та іграшок.

Список використаних джерел:

1. Perren S., F. Sticca, B. Weiss-Hanselmann und C. Burkhardt Bossi. Let's Play Together! Can Play Tutoring Stimulate Children's Social Pretend Play Level? *Journal of Early Childhood Research*. 2019. №17(3), S. 205–219 URL: <https://surl.li/bempbz> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Zaske S. Germany Is Taking Away Kindergarteners' Toys to Curb Future Addiction. *The Atlantic*. 2017. URL: <https://surl.li/tqznsu> (дата звернення: 09.05.2025).
3. Крутій К.Л. Обережно: не..! Роздуми про дитячі ігри, що пов'язані з ризиком. *Дошкільне виховання*. 2023. № 8. С.3-8.
4. Крутій К.Л. День без іграшок, або як оптимізувати ігрове середовище? *Дошкільне виховання*. 2024. № 4. С. 3-7.
5. Крутій К., Замелюк М., Деснова І. Усвідомлений ризик в іграх дітей старшого дошкільного віку (Conscious Risk in the Games of Older Preschool Children). *Preschool Education: Global Trends*. 2023. Vol. 4. P.p. 47–74. URL: <https://surl.li/sibxgy> (дата звернення: 06.05.2025).
6. Декларація про важливість гри Міжнародної Асоціації гри (International Play Association – IPA) URL: <https://surl.li/cfwpot> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Spielzeugfreier Kindergarten. URL: <https://surl.lu/vgphaq> (дата звернення: 07.05.2025).
8. Söldi A. Wenn Puppen und Legos in die Ferien gehen. *Zurück zur Übersicht*. 2020. URL: <https://surli.cc/apmvpl> (дата звернення: 05.05.2025).